

delle varie idee fondanti che si sono progressivamente cristallizzate nelle formulazioni di unitarismo, integralismo e separatismo destinate a cercare una realizzazione nelle varie forme statuali di stampo centralista, federalista o confederalista. Di tappa in tappa Petrović ci presenta la Jugoslavia dal 1918 al 1935, lo sviluppo dell'idea jugoslava dal 1918 al 1945, la realtà balcanica come "confine di un'identità, spazio di una passione" ed il fallimento di un grande sogno nato, per gli Slavi meridionali già prima del fervore romantico e poi concretizzatosi in quel periodo guardando al Risorgimento italiano, grazie anche agli stretti rapporti fra i grandi italiani di quel periodo, primo fra tutti Mazzini, ed i patrioti croati e serbi.

Non meno importanti, anzi fondamentali nel ricostruire le specifiche peculiarità del mosaico jugoslavo, gli altri due blocchi tematici costituiti dai saggi riguardanti la realtà bosniaco-erzegovese e la Dalmazia veneta e austriaca fra XIX e XX secolo. In particolare in questo ultimo gruppo di saggi si può notare l'attenzione, da sempre presente nell'autore, per i rapporti fra le due sponde dell'Adriatico, rapporti ai quali Petrović, nato a Dubrovnik da famiglia serbo-ortodossa, ha dato sempre ampio risalto sia nei suoi studi sia con la sua attività quale membro della Commissione mista degli storici italiani ed jugoslavi, nonché quale fondatore del Circolo italo-jugoslavo di Sarajevo.

Dall'insieme dei contributi emerge la risposta dello studioso agli interrogativi che storici ed opinione pubblica internazionale si sono posti assistendo alle drammatiche vicende che hanno coinvolto i territori jugoslavi. Secondo Petrović la Repubblica Federativa di Jugoslavia è giunta alla dissoluzione a causa di un federalismo difettoso, dei suoi meccanismi esasperati e non, come si ritiene da parte di altri storici, fra cui lo stesso Biagini che lo sottolinea nella sua introduzione, per il fatto di essere stata uno stato artificiale fin dalla sua nascita nel 1918. Al contrario l'autore sottolinea giustamente l'importanza di quel lungo processo storico che aveva portato all'integrazione nazionale e che era sorto ben prima della Grande Guerra. Si tratta di un'analisi sulla quale storici non inclinino ad un acritico e totale revisionismo del passato più o meno recente, né tantomeno affascinati dalle sirene di un aprioristico nazionalismo possono trovare ampio spazio per una disamina articolata e produttiva della quale si continua a sentire il bisogno quando si parla dell'area danubiano-balcanica.

Il lavoro di Rade Petrović, per la varietà, l'articolazione dei saggi e la ricchezza delle informazioni, si presenta come uno strumento ineludibile per gli storici ed un agile, interessante opera informativa di facile lettura anche per i non addetti ai lavori. Appare inoltre doveroso segnalare l'attenta presentazione e sistematizzazione del materiale da parte della curatrice nonché le accurate traduzioni dei saggi ad opera di studiosi dello spazio storico e socio-culturale jugoslavo.

Non deve, infine, essere trascurato il messaggio implicito e esplicito che lo storico ha affidato a queste sue pagine. È un messaggio che invita tutti a riflettere, partendo dall'esperienza della tragedia jugoslava, sulla necessità di guardare al passato non per negarlo *tout court* ma per affrontarlo in modo critico domandandosi cosa la storia, intesa anche come storia insegnata, possa fornire, all'interno di ogni realtà nazionale, come contributo al superamento di contrasti di lunga durata, dando il suo apporto alla definizione del cittadino d'Europa, di quella Europa della quale la Jugoslavia, secondo la definizione di uno scrittore (Tomislav Kitig) della Voivodina, era stata una sorta di modello in miniatura.

I saggi sottolineano quindi, nel loro insieme, la necessità di discutere del passato per superarlo senza dimenticare, seguendo il suggerimento di Winston Churchill che, non a caso, Petrović ha voluto citare: "Se continuiamo a litigare sul passato, metteremo a rischio il presente e perderemo il futuro".

Tatjana Krizman Malev

Boris Golec: ORMOŽ V STOLETJIH MESTNE AVTONOMIJE. POSESTNA, DEMOGRAFSKA, GOSPODARSKA, SOCIALNA, ETNIČNA IN JEZIKOVNA PODOBA MESTA OB DRAVI 1331-1849.
Ljubljana, Založba ZRC, 2005, 187 str.

Delo je dragocen prispevek k zgodovini mest na Slovenskem, enega izmed tradicionalnih področij slovenskega zgodovinskega raziskovanja, ki pa v vse širšem spektru historiografskih zanimanj žal ne najde (več) tiste vidnosti, ki si jo dejansko zasluži in ki jo je v nedavni preteklosti še imelo. Boris Golec sodi med vodilne slovenske izvedence za zgodovino mest in njemu dolgujemo številne razprave, ki razkrivajo domačemu in tujemu bralstvu razvojne vidike, značilnosti in posebnosti slovenske urbane zgodovine od poznega srednjega veka do srede 19. stoletja. Študija o Ormožu, ki nam jo ponuja v monografski obliki, je zasnovana po klasičnem pristopu krajevne zgodovine in ima v središču pozornosti prebivalstvo, posebno njegove družbeno-gospodarske strukturne značilnosti. Opira se na širok izbor virov, o katerih nas avtor podrobno informira v uvodnem poglavju in ki gredo od cerkvenih matrik, davčnih knjig, katastrskih operatov do popisov prebivalstva. Med temi izstopa popis odraslega prebivalstva iz leta 1724, ki je najzgodnejši tovrstni dokument na Slovenskem. Popis, objavljen v slovenskem prevodu v prilogi knjige skupaj s še nekaterimi drugimi profili prebivalstva, vsebuje demografske, družbenostrukturne podatke in izvor prebivalcev 68 družinskih enot, kolikor jih je tisti čas tvorilo mestno skupnost. Zakaj je do popisa prišlo in kdo ga je dal izdelati, ni povsem jasno, najbrž pa je bil to lastnik

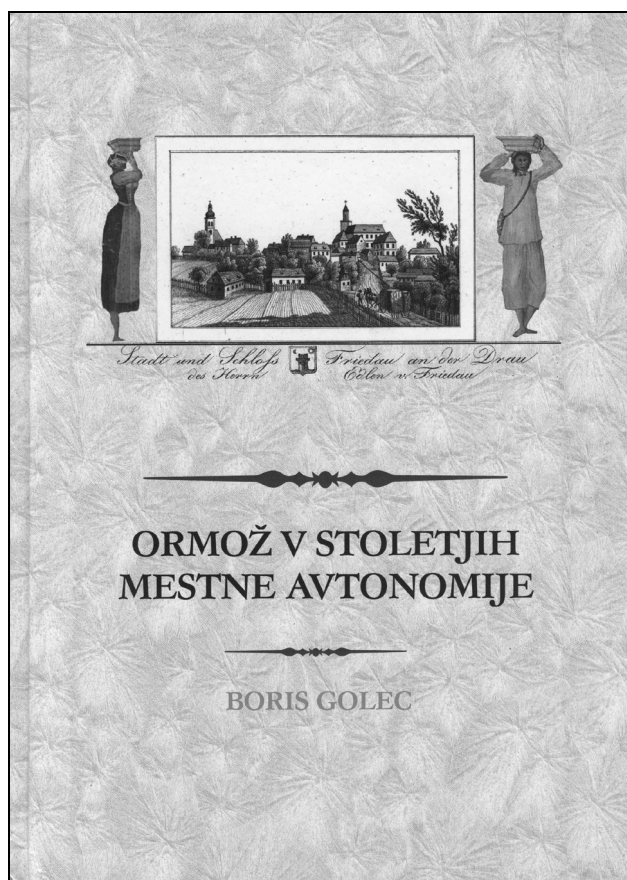
gospodstva Ormož oziroma njegov upravitelj. Zanimivo je, da so ga zaradi majhnega obsega mestne skupnosti lahko izvedli v enem dnevu (16. julija) in da izkazuje stanje prisotnega prebivalstva na ta dan, kar pomeni, da se lahko ponaša s kritičnim datumom, to je s tehnično-metodološkim rekvizitom, ki je prišel v zavedno rabo šele z moderno statistiko v 19. stoletju. Avtor je podatkovno zbirko, na podlagi katere gradi svojo analizo, minuciozno dopolnil z razpoložljivimi sorodnimi viri.

Ormož je bil najmanjše mesto na slovenskem Štajerskem, s tem da je med vsemi doživel od prvih omemb dalje največjo rast, posebno v 16. stoletju. Do konca 18. stoletja je obzidano mesto z zunanjimi predmestji štel največ do 100 hiš in vselej manj kot 500 prebivalcev. V 19. stoletja je število prebivalstva najprej upadlo in šele nato presešlo zgodovinske meje ter se proti sredi stoletja dvignilo nad 700 duš. Del prebivalcev je v skladu s statutarnim pravom užival mestne pravice, od tega je bilo ob popisu 36 meščanov z individualno podeljeno pravico, za druge pa ugotavlja avtor drugačne statusne položaje, med temi tudi prehodne. Popis iz leta 1724 vsebuje kot izjemni podatek za tisti čas tudi navedbe poklicev. S tega vidika so prevladovali v 18. stoletju obrtni poklici, zlasti usnjarsko-obutvene obrti, za njimi tkalsko-oblačilne, živilske, lesnopredelovalne in kovinskopredelovalne. Trgovina je zasedala obrobni položaj

in se je začela razvijati šele konec stoletja, predvsem s prihodom tujcev, medtem ko je hkrati začela upadati vloga obrti. Obrtni obrati so bili v teku časa stabilni in avtor je z rekonstrukcijo ugotovil poudarjeno kontinuiteto obrti in sploh poklicev v istih hišah skozi dolga časovna obdobja. Obrati pa so bili majhni in so predvsem zaposlovali pomočnike ali vajence. Prvič je v tem popisu navedena tudi vsa služinčad, med katero so bile najštevilnejše dekletke (1 vsake tri hiše), medtem ko je imela hlapca vsaka osma družina, kar je precej tipično za mestna okolja, kjer je prevladovala hišna, v glavnem ženska služinčad.

Med ključnimi avtorjevimi ugotovitvami je živahno menjavanje prebivalstva, zlasti znotraj mestnega obzidja, kar sicer ni novost, a vendar neizpodbitno kaže in opozarja na intenzivnost selitvenih gibanj v času, za katerega prevečkrat prevladujejo predstave o stacionarnosti in tendenčni prostorski ustaljenosti družbe. Avtor namreč ugotavlja veliko diskontinuiteto rodbin, ki jim je mogoče le v redkih primerih slediti več kot tri generacije, in to vse do srede 19. stoletja. Po popisu iz leta 1724 je polovica prebivalstva izvirala iz mesta oziroma njegovega približno 15-kilometrskega zaledja, ostali dve četrtini pa iz širšega Podravja oziroma od drugod. Pri tem so bile razlike med spoloma in v socialni pripadnosti: gospodarji posestniki obeh spolov so izhajali največ iz mesta, posli pa iz predmestja. Od najdlje so prihajali vajenci in pomočniki, ki so bili večinoma samski. Najmočnejše obnavljanje je zadevalo gospodarsko nesamostojno prebivalstvo, torej posle in gostače. Kot v drugih primerih je tudi v Ormožu nemogoče ugotoviti, če so prihajali tujci iz mestnega oziroma trškega ali podeželskega okolja, z drugimi besedami, v kolikšni meri je bilo doseljevanje medmestno in koliko podeželskega značaja.

Na podlagi priimkov in osebnih imen je avtor ugotavljal etnično pripadnost prebivalstva, za kar je ključnega pomena zapis osebnih imen v klicni obliki. Na podlagi te natančne, kompleksne in mestoma hipotetične analize se Ormož kaže kot provincialno mesto s poudarjenim slovenskim značajem oziroma najmanj nemško mesto na Štajerskem v 16.–18. stoletju. Na podlagi krajevnega izvora oseb, njihovih imen in priimkov, socialne pripadnosti, statusnega položaja ter poklica avtor izriše tudi jezikovno strukturo mestnega prebivalstva oziroma jezikovni značaj ormoške skupnosti. V družinskem krogu je bilo v Ormožu takrat v rabi v pogovorni obliki kar osem materinih jezikov (v današnjem smislu besede in brez dialektalnih variant), v javnosti pa se je govorna praksa vrtela okrog slovenščine in nemščine. Stalno doseljevanje iz slovenskega zaledja je v javnosti ohranjalo prevlado slovenščine, ki so jo uporabljali in se ji prilagajali tudi novonaseljeni neslovenski tujci. V času popisa so tudi mestni organi ustno poslovali v slovenščini. Takemu stanju je pripomoglo tudi dejstvo, da v Ormožu še ni prihajalo do prevzemanja nemščine kot nasledka uvajanja šolstva, upravne prakse in predvsem težnje

mestnega prebivalstva po identifikaciji z nemštvom. Ne nazadnje so k temu prispevale strategije poročanja glede jezikovno endogamnih zvez. V primeri so bila sosednja mesta (Radgona, Ptuj, Maribor) isti čas veliko bolj nemška. V idiomski podobi Ormoža so vsekakor zaznavne tudi slovensko-hrvaške jezikovne interference.

V zadnjih dvajsetih letih 18. stoletja se je vendarle začela uveljavljati nemščina, na kar opozarja na primer zahteva po nemški katehezi. Pojav nima še nacionalnopolitičnega ozadja in je povezan z naseljevanjem nemških obrtnikov in trgovcev. Nova vrhnja plast mestnega prebivalstva vsekakor s tem ni izhajala več iz ormoškega oziroma slovenskega okolja, temveč iz nemškega. Tako se je mesto postopno prelevilo iz slovenskega v nemško oziroma dvojezično. Spremenili so etnični sestav in jezikovne navade, zaradi česar je nastopila etnično-jezikovna razlika med mestom in podeželjem. Ta trend se je pospešil v 19. stoletju, ko je dobivalo mesto vse bolj nemški značaj, nemško prebivalstvo pa postalo tudi jedro nemške narodne zavesti, ki se je izražalo z nemškim nacionalizmom. Hkrati se je utrdila tudi slovenska narodna zavest, ki se je na primer odražala v uvedbi slovenskega obrazca pri dotlej samo nemški cerkveni poročni praksi. Ti vpisi novoporočencev opozarjajo tudi na socialno pogojenost jezikov in na mestni ter predmestni krajevni izvor novoporočencev. Ob ljudskem štetju leta 1880, ko so popisali prvič tudi občevalni jezik, je bila polovica ormoškega prebivalstva še vedno slovenska, tako da je Ormož – sicer po zaslugi predmestja – ostajal še vedno najbolj slovensko mesto na Štajerskem. Kljub temu je bila od nastanka modernih občin leta 1849 tudi tu mestna oblast trdno v nemškonacionalnih rokah in nemštvo je prevzelo tudi marsikatero slovenskega prebivalca. Do konca stoletja je slovenska komponenta močno upadla (na komaj 22 odstotkov) in germanizacija je zajela tudi predmestje. K temu je pripomogel volilni sistem in premoč nemškega kapitala, pa tudi prodiranje nemškega šolanja. Sicer pa je bil večji del tega nemštva površinski, kar se je izkazalo po prvi svetovni vojni, ko je nemštvo skopnelo in se je jezikovna podoba Ormoža vrnila v stanje iz 18. stoletja, za razliko od Maribora in Ptuja, kjer je imelo nemštvo globlje korenine.

Razprava je izčrpna analiza in kritika razpoložljivega gradiva ter že objavljenih del o zgodovini Ormoža. Avtor je izkoristil eksplicitno in implicitno povednost virov in informacije argumentirano in z veliko mero erudicije povezal v celovit diskurz. Pri imenoslovni kot tudi pri drugih analizah ponuja poleg vsebinskih dognanj pravo priložniško ekspertizo o kvantitativnem in kvalitativnem integriranem branju ter interpretiranju relativno bogate, a neenotne in pomanjkljive dokumentarne podlage. Mnoga vprašanja ostajajo iz objektivnih razlogov odprta, študija pa ponuja številne iztočnice za poglobljanja. Ena se na primer tiče vprašanja družinskih struktur, ki so, kot je razvidno iz tabelarnih prikazov, izredno raznolike (kar

19 različnih agregatov v tako majhni skupnosti), čeprav so trenutni preseki – kot je znano – varljivi pri razbiranju družinskih tipologij, ker se sestav pod vplivom življenjskih dogodkov s časom spreminja. V obravnavanem primeru opozarjajo na to leta 1724 številni agregati, ki jim načeljujejo vdove. Drugo zanimivo vprašanje zadeva selitvena gibanja, ki jim sicer razprava posveča veliko prostora, v bralcu pa vzbuja še dodatno radovednost poleg nemške, češke, ogrske tudi italijanska prisotnost, ki je takrat v srednjeevropskem prostoru vse pogostejša, a je v bogati italijanski znanstveni literaturi na temo migracij komaj omenjena.

Aleksej Kalc

Rudolf Martin Rizman: DALL'AUTORITARISMO ALLA DEMOCRAZIA ATTRAVERSO L'INDIPENDENZA. IL CASO SLOVENO.

Collana di studi sui Balcani e l'Europa Centro-Orientale, n° 25, Università di Bologna.
Ravenna, A. Longo Editore, 2006, 191 pag.

Questa ricerca, in sei capitoli, rappresenta una spiegazione sociologica per la nascita dello stato indipendente e della democrazia in Slovenia in seguito al crollo del regime comunista e nel contesto globale della terza ondata di democratizzazione (1974–1990). Lo scopo principale di questo lavoro, secondo l'autore – Rudolf M. Rizman è Professore di Sociologia e Scienze Politiche alla Facoltà di Filosofia nonché Direttore dell'Istituto Scientifico e di Ricerca della stessa all'Università di Lubiana (Slovenia); è anche insegnante presso le Università di Bologna e di Sarajevo – è quello di identificare, collegare ed esaminare a fondo quei processi e quei fattori salienti che furono e/o sono decisivi per determinare le due fasi della trasformazione democratica slovena: transizione (inizio) e consolidamento (abitudine).

Nel primo capitolo (*Dal popolo allo Stato-Nazione*) parla del ruolo dei diversi fattori, interni e internazionali, che hanno portato alla dissoluzione dello stato jugoslavo e del regime comunista e offre una spiegazione sulla nascita della Slovenia indipendente.

Nel secondo capitolo (*L'affiorare del pluralismo politico*) l'autore tratta lo sviluppo e la centralità della società civile nel processo di indebolimento della vitalità e della legittimità del partito-stato, il suo ruolo cruciale nell'introduzione del pluralismo politico e della democrazia parlamentare in Slovenia e il suo successivo dissolvimento dopo aver raggiunto i traguardi prefissi. Inoltre, esamina la nascita dei partiti politici come base istituzionale della democrazia e il percorso spesso difficoltoso – a causa della debolezza della società civile – per istituire le condizioni minime che consentano l'esistenza di una democrazia consolidata.